

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Polsko-czeskie i polsko-słowackie kontakty teatralne

Author: Eleonora Udalska

Citation style: Udalska Eleonora. (2010). Polsko-czeskie i polsko-słowackie kontakty teatralne. W: W. Korzeniowska, U. Szuścik, A. Murzyn (red.), "Przemiany kulturowo-oświatowe i społeczne na pograniczu : studia, materiały i szkice - w 100-lecie "Zarania Śląskiego"" (S. 224-229). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ELEONORA UDALSKA

Polsko-czeskie i polsko-słowackie kontakty teatralne

Nieczęsto pojawiają się publikacje poświęcone dialogowi kultur. Dlatego książka Mirosławy Pindór *Polsko-czeskie i polsko-słowackie kontakty teatralne. Cieszyn—Český Těšín 1945—1999* (Polska Akademia Nauk — Oddział w Katowicach, Wydawnictwa Naukowe i Artystyczne Gnome, Katowice 2006, 290 s., indeks, streszczenie czes., ang.) zasługuje na uważną lekturę. Dotyczy kontaktów teatralnych polsko-czeskich i polsko-słowackich w latach 1945—1999 w miastach granicznych nad- i zaolziańskiego obszaru oraz w samym mieście Cieszynie, podzielonym na Cieszyn polski i Český Těšín. Kontakty tych dwóch miast oraz Bielska-Białej leżącego w granicach Śląska Cieszyńskiego są przedmiotem opisu, analizy i interpretacji. Niezwykle skrupulatne kwerendy archiwalne i prasowe, liczne dokumenty oficjalnych umów państwowych, okazjonalnie wydawane biuletyny i programy teatralne stanowią źródłową podstawę wywodów. Nadrzędnym założeniem publikacji jest przekonanie, że uwarunkowania polityczne, wynikające ze wspólnego doświadczenia Polski i Czechosłowacji, stanowią podstawowe siły sprawcze (zarówno w aspekcie pozytywnym, jak i negatywnym) rzeczywistości artystycznej Cieszyna oraz Českého Těšína, dysponującego dwiema różnymi scenami: Polską i Czeską w strukturze jednej instytucji — Těšínskím Divadle.

Daty historyczne wyznaczają ramy tematu — zakończenie drugiej wojny światowej w maju 1945 roku otwiera nowy porządek w kontaktach kulturalnych obydwu miast przygranicznych. Wewnętrzną cezurę stanowi rok 1989 — rok politycznego przełomu (równie ważnego dla Polski, jak i Czechosłowacji), rzucający przede wszystkim na nowe pojmowanie kontaktów międzynarodowych, stopniowe precyzowanie zadań sztuki w nowoczesnej cywilizacji i możliwości jej upowszechniania poza własnym krajem. Analizę dotychczasowego stanu zamyka umownie przyjęta data 31 grudnia 1999 roku. Historyczne odniesienia

stanowią główną materię w analizie rzeczywistości Śląska Cieszyńskiego. Obserwacje *Prolegomena* są ciekawą próbą wyjaśnienia istoty specyfiki polsko-czeskiego pogranicza oraz specyfiki miast granicznych. Warto się jej dokładniej przyjrzeć. Nie było to zadanie proste. Różne aspekty samego pojęcia „pogranicze” są rozumiane niejednoznacznie. Mają zabarwienia pozytywne i pejoratywne. Autorka odwołuje się do rozszerzonych definicji opisowych, tworząc własną, uwzględniającą realia polsko-czeskiego pogranicza w rejonie Śląska Cieszyńskiego. Jego polską część nazywa pograniczem przejściowym pod względem kulturowym pozytywnym, ponieważ ludność polska zachowała tożsamość narodową, własną kulturę, język, obyczaje i religię oraz zdolność przyswajania obcych elementów kultury, bogacących własne dziedzictwo kulturowe. Część czeska utrzymała w ciągu przedstawianego czasu zasadniczy podział na Polaków i Czechów, z czego wynikały rozliczne konflikty tożsamościowe oraz bolesne procesy asymilacyjne. Część ta ma charakter stykowy. Wyznaczona odgórnie granica państwowa stała się barierą przestrzenną, odgradzającą narody i kultury, zamkniętą na współistnienie i współtworzenie. Dzielili i izolowała terytoria oraz ich mieszkańców. W rzeczywistości zacierał się podstawowy sens pojęcia pogranicza Śląska Cieszyńskiego, który od zarania był terenem „współzamieszkania i współżycia zespołów ludnościowych językowo, etnicznie i narodowo niejednorodnych” (s. 16). Dla zilustrowania sytuacji Śląska Cieszyńskiego po jego podziale w 1920 roku szkicowo autorka nakreśliła jego dzieje w różnych fazach egzystencji. Wyróżnieniem poszczególnych faz są zdarzenia polityczne (lata 1918—1920, 1920—1938, okres od 2 października 1938 do 26 sierpnia 1939 roku) i umowy międzypaństwowe. W świat dramatycznych zdarzeń politycznych autorka wprowadziła teatr jako sztukę dialogu i instytucję agitacyjno-integracyjną. Poczyniła szereg o nim uwag, które domagają się rozwinięcia i dopełnienia. Na podobnej zasadzie przeprowadziła analizę stosunków polsko-czechosłowackich w latach 1945—1989. W tym skomplikowanym politycznie okresie przyjęła następujące cezury: lata 1945—1948, sierpień (czeski) 1968 roku i sierpień (polski) 1980 roku. Oczywiście, takie wyróżnienia okresów są zawsze dyskusyjne. Nie znaczy, że nie mają głębszego uzasadnienia zwłaszcza w rozwoju stosunków między państwami. Omówione protokoły i umowy kulturalne, nacechowane terminologią propagandową, dokumentują czas i strategie partyjno-rządowe. Widziane są z perspektywy jedynie polskiej. Równie szkicowy charakter mają rozdziały poświęcone polityce narodowościowej i kulturalnej Czechosłowacji po marcu 1947 roku, nieskonfrontowane porównawczo z innymi krajami, w tym Polską. Ciekawe informacje wnoszą rozdziały poświęcone nowym stosunkom polsko-czeskim po 1989 roku oraz powstającym organizacjom i ruchowi Solidarności. Narodziny Euroregionu „Śląsk Cieszyński” w 1998 roku jako następstwo otwarcia granic po 1989 roku stały się wyznacznikiem powstawania nowego ładu społeczno-politycznego i nowego ładu w stosunkach kulturalnych, w tym teatralnych, między wolną Polską i wolną Republiką Czeską.

Ten fakt autorka silnie akcentuje i podkreśla, widząc w nim drogę do obalenia barier we współpracy kulturalnej sąsiadujących ze sobą narodów. Drobiazgowo odnotowuje paragrafy traktujące o wymianie w dziedzinie kultury oraz o uczestnictwie w festiwalach i przeglądach teatralnych, a także w stowarzyszeniach międzynarodowych i regionalnych. Współpraca transgraniczna w pojęciu europejskim sprzyja weryfikacji negatywnych sądów o sąsiadach, zbliża kultury i pozwala prowadzić dialog bez uprzedzeń i stereotypowych wyobrażeń.

Drugi rozdział *Prolegomen*, wyraziście ujawniający autorską metodę analizy, nosi tytuł *Cieszyn, Český Těšín — miasta graniczne*. Przedstawia podział miasta w 1920 roku i jego następstwa: nową strukturę narodowościową Českého Těšína, zawiłą politykę wobec ludności polskiej. Symbolem podziału stały się mosty dzielące niegdyś jedno miasto. Utrwalony podział pozostał po 1945 roku Szeroko zarysowane tło służy do objaśnienia kontaktów kulturalnych miast w latach 1945—1989. Są w nich przedsięwzięcia scalające i pozornie scalające, liczne manifestacje przyjaźni mające najczęściej charakter polityczny i propagandowy. Do roku 1989 — jak dowodzi autorka — panowała nierozdzielność polityki i kultury. Tę nierozdzielność dostrzegła w podpisywanych w różnym czasie umowach o współpracy. Cieszyn i Czeski Cieszyn — miasta graniczne, pozornie zespolone, w rzeczywistości pozbawione podmiotowości — pełniły dogodnie narzędzie instrumentalnej polityki partii. Niepozbawione charakteru ideologicznego były formy współpracy kulturalnej. Autorka z nadmiernym pietyzmem stara się je opisać i wyjaśnić w kontekście historycznym. Przegląd zdażeń z zakresu współpracy kulturalnej zamyka rozdział *Dialog miast w latach 1990—1999*. Zostały w nim omówione nowe umowy o współpracy miast, wspólne przedsięwzięcia artystyczne, inicjatywy stowarzyszeń, instytucji kultury polskich i czeskich, klubów i ośrodków naukowych. Są to nowe przejawy zagospodarowywania wolności przygranicznych miast bez granic oraz stopniowego ożywiania procesów integracyjnych. Można od tego czasu mówić o partnerskim dialogu trzech kultur: polskiej, czeskiej i słowackiej.

Po tak obszernym nakreśleniu podstawowych zagadnień z dziejów Śląska Cieszyńskiego i kontaktów politycznych i kulturalnych w jego obrębie w następnych rozdziałach książki autorka koncentruje swą uwagę na sprawach teatralnych w Cieszynie i Českém Těšíně w okresie od 1945 roku do grudnia 1999 roku. Zmierzają do monograficznego opracowania organizacji życia teatralnego w obydwu miastach granicznych oraz Bielsku-Białej jako mieście pogranicznym, którego Teatr Polski pozostawał w symbiozie z cieszyńskim Teatrem im. Mickiewicza. Jest wierna swej metodzie analitycznej. Przedstawia organizację poszczególnych placówek: siedziba teatru, dyrekcja, zespół (dramatyczny, operetkowy), repertuar, najciekawsze inscenizacje. W Czeskim Cieszynie oddzielnie omawia Czeską Scenę TD i Scenę Polską. Scena Polska TD, powstała w 1951 roku, działa do dziś jako jedyny profesjonalny teatr polskojęzyczny poza granicami kraju. Koegzystencja obydwu zespołów Těšínského Divadla za-

świadczą wielokrotnie o możliwości harmonijnej współpracy oraz współlistnienia i współtworzenia odmiennych kultur. Autorka książki wydobywa wspólnie przygotowane przedstawienia, nie pomija też udziału aktorów obydwu zespołów w ich przygotowaniu. Rozumiejąc słuszność przyjętego założenia, że temat narzucał potrzebę monograficznego oglądu przedstawianych placówek teatralnych i ich działalności, upomniałabym się o większy porządek analityczny. Nagromadzone informacje nie układają się w ciąg logiczny. Są bardzo różnego rodzaju, często zaciemnione nadmiarem przytaczanych cudzych sądów, niedostatecznie zweryfikowanych i poddanych krytyce. W polskim Cieszynie życie teatralne skupiało się wokół Teatru Polskiego, który w swych dziejach sytuował się w Bielsku-Białej i Cieszynie. Z dniem 30 grudnia 1992 roku nastąpił podział instytucji pod nazwą Państwowy Teatr Polski Bielsko-Cieszyn w Bielsku-Białej na: Państwowy Teatr w Bielsku-Białej i Teatr im. A. Mickiewicza w Cieszynie. Ich najważniejsze dokonania artystyczne i inicjatywy zostały w książce odnotowane.

Kolejny rozdział książki, poświęcony repertuariowi teatralnemu, informuje o wystawionych utworach polskich, czeskich i słowackich w Scenie Polskiej, na deskach sceny czeskiej TD i w Teatrze Polskim. Rejestr inscenizowanych dramatów i adaptacji utworów prozaicznych oraz lirycznych czeskich i słowackich na polskich scenach, a polskich na scenie czeskiej orientuje w nastawieniach teatrów wobec twórczości zaprzyjaźnionych państw. Ujawnia też rytm polityki kulturalnej i narodowościowej państwa, w obrębie którego działa teatr. W przypadku Sceny Polskiej TD repertuar dyktują nie tylko względy artystyczne, lecz także świadomość, że odbiorcami przedstawień są autochtoni, znajdujący się poza krajem macierzystym. Autorka nie pomija również wspólnych projektów teatralnych obydwu scen TD. Co prawda, były one realizowane sporadycznie. Są ważne w poznawaniu nastrojów publiczności we wzajemnym kontakcie. Nie pozbawione były — jak zaświadcza — przesłania dydaktycznego i aspektów politycznych. Takie drobiazgowo rozpoznanie nazwisk twórców, tytułów utworów, współpracujących z teatrami reżyserów i scenografów jest ważne i zapewne słuszne. Ma ono tę słabość, że nie dostarcza wiedzy o rzeczywistym kulturotwórczym oddziaływaniu wzajemnym. Wiadomo, iż wybory sztuk wynikały nie tylko z przesłanek artystycznych, lecz także uwarunkowań pozaartystycznych, przede wszystkim ze specyfiki funkcjonowania zespołów w strukturach odrębnych państw, pozostających w różnych wzajemnych relacjach. Niełatwo więc dotrzeć do prawdy bez odwołania się w badaniu życia teatralnego do wielu sfer życia politycznego i socjalnego. Zgadzam się z cytowaną w książce Martą Fik, niechętną takim badaniom rejestrującym tytuły i nazwiska, ponieważ mogą one prowadzić do fałszywych wniosków. Na szczęście autorka bardzo oszczędnie posługuje się uogólniającymi sądami wartościującymi. Jest przekonana, że czas po 1989 roku otworzył dla teatru, także teatrów profesjonalnych i amatorskich Śląska Cieszyńskiego, drogę współpracy zespołów we wzajemnym poznawaniu

tradycji i tożsamości. Przejawy nowocześnie rozumianej i niczym nieskrępowanej współpracy w trzech zespołach dostrzegła w wystawieniach sztuk polskich i czeskich. Wolny wybór sztuk nie zwalnia teatru z walki o publiczność. Trzeba przyznać, że nie brakuje i na ten temat uwag. Są one rozproszone. Dotyczą głównie odbioru repertuaru.

Analizę repertuaru uzupełnia rozdział poświęcony przygranicznej wymianie teatralnej, zawierający informacje o występach polskich i czeskich teatrów w rejonie Śląska Cieszyńskiego — jego części nad- i zaolziańskiej, o swoistym, motywowanym politycznie rytmie tych występów w różnych okresach, o nowych deklaracjach i umowach, o współpracujących z omawianymi teatrami reżyserach i uczestnictwie publiczności zza Olzy.

Ważną część książki wypełnia studium poświęcone dziesięciu edycjom Międzynarodowego Festiwalu Teatralnego „Na Granicy” 1990—1999 jako świadomie prowadzonemu dialogowi trzech kultur: polskiej, czeskiej i słowackiej oraz dialogowi dwóch różnojęzycznych miast. Z Festiwalem złączono Międzynarodowy Przegląd Teatrów Nieprofesjonalnych „Incydent na Granicy”, poprzedzony tradycją spotkań polskich, czeskich i słowackich artystów-amatorów. Festiwal jednoczy trzy narody, a od 1993 roku — trzy państwa. Od trzeciej edycji Festiwal ma charakter konkursowy. Jego bogaty dorobek trudno jednoznacznie zsumować i opisać. Autorka wybrała metodę zrelacjonowania przebiegu kolejnych edycji z uwzględnieniem udziału teatrów spoza terytorium Polski, Czech i Słowacji. Najciekawszą częścią jej analizy są trafnie dobrane opinie polskich krytyków o przedstawieniach czeskich i słowackich oraz opinie krytyki czeskiej i słowackiej o teatrze polskim. Konfrontacyjny charakter Festiwalu w naturalny sposób skłonił krytyków do poszukiwania różnic tradycji, stylów wykonawczych i źródeł odmienności. Ten zespół sądów zasługuje na uwzględnienie w historii krytyki. Festiwal obejrzany w różnych perspektywach jawi się jako żywy dialog trzech kultur ponad granicami. Za pomocą teatru łamie się narosłe uprzedzenia i stereotypy. „Incydent na Granicy” rozwija także ideę budowania ponadnarodowych mostów porozumienia i przyjaźni w grupach amatorskiego ruchu teatralnego.

Część opisowa opracowania opiera się na bardzo rzetelnej dokumentacji prezentowanych na Festiwalu sztuk z uwzględnieniem imprez towarzyszących edycji. Zamieszczony w książce *Aneks* stanowi samoistną i trwałą wartość. Zapewne służył będzie wielu badaczom w poznawaniu recepcji literatury obcej w teatrze w latach 1945—1999. Zważywszy, że bardzo słabo rozwijają się badania nad dialogiem kulturowym oraz badania komparatystyczne, uznać trzeba, że Mirosława Pindór swoją książką przypomina o ich potrzebie. Skomplikowana rzeczywistość Cieszyna stała się fascynującą materią poznawczą, inspirującą do nowych przemyśleń i poszukiwania metod opisu, analizy i interpretacji kulturotwórczej roli zjawisk teatralnych w nowoczesnych społeczeństwach i państwach.

ELEONORA UDALSKA

Polnisch-tschechische und polnisch-slowakische theatralische Kontakte

Z u s a m m e n f a s s u n g

Dies Buch bespricht kulturelle Kontakte zwischen Polen und der Tschechoslowakei in Jahren 1945—1999. Berücksichtigt sind hier zwischen-staatliche und regionale Verträge, theatralische Kontakte in Cieszyn und im Tschechischen Cieszyn sind ausführlich vorgestellt. Ergänzung sind die Kapitel vom Festival „Na Granicy“ (An der Grenze). Ist hier eine auch eine gut bearbeitete Dokumentation aller vorgestellten polnischen, tschechischen und slowakischen Werke sind hier vorhanden.

ELEONORA UDALSKA

Polish-Czech and Polish-Slovak theatrical contacts

S u m m a r y

The book by Mirosława Pindór discusses theatrical contacts between Poland and Czechoslovakia between 1945 and 1999. It takes into account cultural international and regional contracts and thoroughly discusses theatrical contacts in Cieszyn and Czech Cieszyn. What supplements it constitutes chapters devoted to the festival “Na Granicy”. The book includes a carefully-arranged documentation of Polish, Czech and Slovak works.